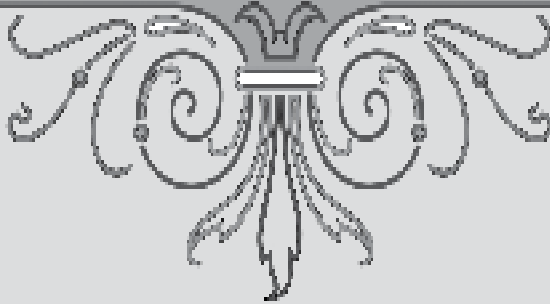


معرفی گنجینه نسخ چاپی نفیس و قدیمی

## نسخ چاپ سنگی موجود در کتابخانه میرداماد



وجهه شریفی\*

مقدمه

نخستین اقدامات در زمینه‌ی صنعت چاپ، به چندین هزار سال پیش از میلاد در بین اقوام بین‌النهرین با مهر زدن بر روی خشت‌هایی از گل رُس، بازمی‌گردد. در حدفاصل بین سال‌های ۱۰۵۱ تا ۱۰۵۸ میلادی برای نخستین‌بار چینی‌ها حروف قابل انتقال را از گل رُس ساختند و در نهایت در سال ۱۴۴۰ میلادی گوتنبرگ بدون اطلاع از اختراع چینی‌ها، حروف قابل انتقال را اختراع کرد. تفاوت کار گوتنبرگ با چینی‌ها در آن بوده که چون گوتنبرگ در حرفه‌ی زرگری اشتغال و تبحر داشت، از ترکیب سرب و آنتی‌موآن آلیاژی مناسب برای حروف به دست آورد و با کشف فرمولی مناسب برای مرکب چاپ، موانع را کنار گذاشته، عمل چاپ را میسر ساخت. حدود ۲۰ سال پس از تلاش‌های گوتنبرگ در حوزه‌ی صنعت چاپ، این صنعت در ونیز، فلورانس، پاریس و لیون، با استفاده از سطوح برجسته، به‌طور مختصر رواج یافت. اما دستگاه چاپ گوتنبرگ به دلیل هزینه‌های بالایی که دربر داشت، تنها برای ثروتمندان قابل دسترسی بود. به همین دلیل عمومیت نیافته و تا مدت‌های مدید از آن استفاده و استقبال نشد. حدود ۳۰۰ سال پس از گوتنبرگ، در سال ۱۷۹۶ میلادی، یک آلمانی به نام آلوئیس زنه‌فلدر (سفندلر)، دستگاه چاپ سنگی یا همان لیتوگرافی را اختراع کرد.

در مورد ورود صنعت چاپ سنگی به ایران، روایات متعددی وجود دارد؛ طبق روایتی نخستین دستگاه چاپ سنگی را میرزا صالح شیرازی از اروپا به ایران آورده و در تبریز راه‌اندازی کرد و بنا به روایتی دیگر نخستین دستگاه چاپ سنگی از روسیه وارد ایران و در تبریز دایر شد. در هر صورت نخستین کتاب چاپ شده به شیوه‌ی چاپ سنگی، قرآن چاپ دارالطبعه دارالسلطنه تبریز در سال ۱۲۴۸-۴۹ ق (۱۲۱۱-۱۲ خ) است. اما چندین سال قبل از آن، دستگاه چاپ سربی توسط عباس میرزا به تبریز آورده شده و نخستین کتاب چاپ شده با آن دستگاه، «رساله جهادیه» بود که در سال ۱۲۳۳ ق (۱۹۷ خ) به صورت چاپ سربی در تبریز به چاپ رسید. اما ایرانی‌ها از چاپ سربی استقبال چندانی نکرده و با این‌که این نوع چاپ تا سال ۱۲۶۹ ق (۳۳-۳۲) در ایران رواج داشت، اما پس از این تاریخ، حدود یک سده جای خود را به چاپ سنگی داد. علت استقبال ایرانی‌ها از چاپ سنگی، یکی هزینه‌های پایین آن نسبت به چاپ سربی بود و دیگری رسم الخط آن که به سلیقه‌ی ایرانی‌ها در آن زمان نزدیک‌تر بود. فن چاپ سنگی پس از مدت کوتاهی در شهرهای تهران و اصفهان و کمی بعد در سایر شهرهای ایران رایج شد و تا اواخر دوره‌ی قاجار هرآن‌چه در ایران چاپ می‌شد، به روش چاپ سنگی بود.

\*کارشناس ارشد  
کتابداری و  
اطلاع‌رسانی

هرچند به علت انتشار متعدد نسخ چاپی، معمولاً از این نسخه‌ها نمونه‌های متعددی وجود دارد و در سراسر کشور ایران و سایر کشورهای دنیا گنجینه‌های غنی و ارزشمندی از نسخه‌های چاپی قدیمی (سربی، سنگی و...) یافت می‌شود، اما گاهی در لابه‌لای قفسه‌های یک کتابخانه‌ی شخصی یک نمونه‌ی منحصر به فرد از نسخه‌ای چاپی یافت می‌شود که می‌تواند هم در مطالعات صنعت چاپ، هم در نسخه‌شناسی و هم کتاب‌شناسی راهگشا باشد. علاوه بر این، گاهی در حاشیه‌ی اوراق این نسخه‌ها حواشی دست‌نویسی از رجال مشهور و نیز در صفحات استقبال و بدرقه‌ی آنها یادداشت‌هایی از تاریخ ملی و محلی وجود داشته باشد، که در نوع خود اسناد علمی و تاریخی منحصر به فردی محسوب می‌شوند. لذا از این شماره سعی خواهد شد، هر از گاهی تعدادی از نسخه‌های چاپی قدیمی موجود در گنجینه‌ی کتابخانه میرداماد را معرفی نمائیم. لذا در این شماره چهار عنوان از نسخ چاپ سنگی این مجموعه معرفی شده است.

\*\*\*



مدینه‌المعاجز (احادیث شیعیه - عربی -

۱۰۹۰ق)

تألیف هاشم ابن سلیمان بحرانی (ت. حدود ۱۰۵۰- و. ۱۱۰۷ یا ۱۱۰۹ق)

تصحیح: حاج غلامرضا و حاج علی اکبر تاجر کتابفروش

این نسخه از روی نسخه‌ی چاپ بهرام میرزا تصحیح و منتشر شده است.

خط نسخ، ۳۷ سطری. کاتب: کلب علی ابن عباس قزوینی. تاریخ کتابت: ۷ ربیع‌الثانی

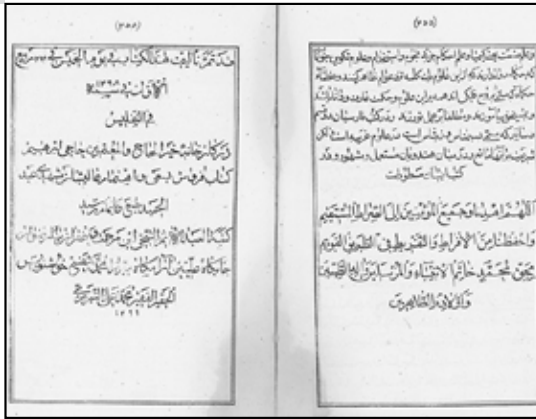
۱۲۹۸. تاریخ چاپ: ۱۳۰۰ق. به اهتمام: محمداصداق گلپایگانی. جلد: تیماج قهوه‌ای

با حاشیه ضربی فرسوده، عطف، تیماج عنابی. ۳۲ صفحه آغاز فهرست کتاب. تعدا صفحات

صفحه پایانی نسخه چاپ سنگی مدینه‌المعاجز

به غیر از فهرست آغازین: ۵۳۷ص. دارای شماره صفحه در میانه‌ی قسمت فوقانی

صفحات. قطع: ۲۱/۵\*۳۳/۵ س.م. در صفحات استقبال و بدرقه یک برگ از تقویم چاپ چاپخانه شرق مشهد مربوط به ماه‌های مهر تا اسفند، بدون ذکر سال. در صفحات آغازین نسخه دو خط تملک به نام «حاجی عبدزاده» وجود دارد.



صفحه پایانی نسخه چاپ سنگی کتاب دلگشا

کتاب دلگشا (حکمت عملی-

فارسی- ۱۲۹۸ق)

تألیف: آخوند احمد حسین زاده  
شیخ الاسلام قافقاس (قفقاز)

تاریخ و محل تألیف: تفلیس، ۲۴  
ربیع الاول ۱۲۹۸

خط نسخ ۱۸ سطری. کاتب:  
محمدعلی تبریزی ابن میرزا  
محمدشفیع خوشنویس.

تاریخ کتابت و چاپ: ۱۲۹۹.  
چاپ: کارخانه حاجی ابراهیم

کتابفروش. به سعی و اهتمام: مشهدی عبدالحمید. محل چاپ: احتمالاً تفلیس. جلد  
مقوا. تعداد صفحات: ۲۵۶ص. دارای شماره صفحه در قسمت میانه‌ی فوق صفحات.  
قطع: ۲۱/۵\*۳۴ س.م. در ابتدای نسخه عنوان و شناسنامه چاپی نسخه آمده است. در  
صفحه شناسنامه اثر دو مهر از کتابخانه حوزه علمیه امام خمینی گرگان. لبه‌ی تختانی  
اوراق رطوبت دیده و لگه شده است.



صفحه پایانی نسخه چاپ سنگی کاشف النقباب

کاشف النقباب فی تفسیر عیون الاخبار الرضا

(احادیث شیعه- فارسی- سده ۱۳ق)

تألیف: محمدتقی ابن محمدباقر مشهور به  
آقاجنقی اصفهانی (ت. فروردین ۱۲۲۵- و.  
تیر ۱۲۹۳)

این کتاب تفسیری است بر کتاب عیون الاخبار  
الرضا، تألیف ابن بابویه

خط نسخ ۳۵ سطری. کاتب: محمدرضا  
ابن محمداکبر خوانساری. تاریخ کتابت:  
جمادی الثانی ۱۲۹۶. تاریخ چاپ: اواسط  
ذیحجه ۱۲۹۷. محل چاپ: دارالخلافه طهران.

به سعی و اهتمام: محمدعلی ابن محمدکریم  
تاجر شیرازی. کاتب رقم انجام چاپخانه:  
محمدحسین. تاریخ کتابت: ۱۲۹۷. به  
دستیاری: حاجی عبدالحسین تاجر کتابفروش  
خوانساری الاصل و اصفهانی المسکن. پشت

صفحه انجام یک تصویر سیاه‌قلم چاپی. جلد مقوا. تعداد صفحات: ۲۸۱ص. دارای شماره صفحه در گوشه چپ و راست فوقانی صفحات. قطع: ۲۲\*۳۴/۵ س.م. لبه‌های اوراق رطوبت‌دیده. در صفحه انجام خط تملک شسته شده. در صفحات آغاز و پایان اثر مهر کتابخانه حوزه علمیه امام‌خمینی گراگان.

**مجالس‌المتقین (وعظ- فارسی- سده ۱۳ق)**

تألیف: محمدتقی ابن محمد برغانی قزوینی ملقب به شهید ثالث (ت. ۱۱۷۲- شهادت. ۱۲۶۳- ۱۲۶۲ق)

خط نسخ ۳۵ سطری. کاتب: علی ابن محمدعلی خوانساری. تاریخ کتابت: ۷ ذیحجه ۱۲۶۶. تاریخ چاپ: ۱۲۶۶ق. چاپ: کارخانه ملاعباسعلی طهرانی. محل چاپ: دارالخلافة طهران. حسب‌الفرمایش: حاج ملامحمدقاسم ساکن قصبه خوانسار. جلد: جلد تیماج قهوه‌ای فرسوده با ترنج و سرترنج و حاشیه ضربی. تعداد صفحات: ۳۶۹ص. دارای رکابه، فاقد شماره صفحه. قطع: ۲۱\*۳۴/۵ س.م.



سیاه‌قلم نسخه چاپ سنگی مجالس‌المتقین



صفحه پایانی نسخه چاپ سنگی مجالس‌المتقین